

УДК 94(5–11)+81=512.3

К 57

Андрій КОЗИЦЬКИЙ

ВЛАДИСЛАВ КОТВІЧ ТА ЙОГО СХОДОЗНАВЧІ СТУДІЇ

У статті розглянуто життя та наукову діяльність польського сходознавця Владислава Котвіча (1887 – 1944). Учений, що належав до вихованців факультету східних мов Санкт-Петербурзького університету, упродовж 1924 – 1939 рр. працював у Львівському університеті, де викладав монгольську, маньчжурську та перську мови, а також низку курсів з історії народів Сходу. Простежено наукові зацікавлення ученого, наведено його головні публікації.

Ключові слова: *Владислав Котвіч, Львівський університет, сходознавство.*

Розвиток вітчизняного сходознавства потребує детального вивчення традицій сходознавчих дисциплін в Україні. Це зумовлено тим, що на наших землях віддавна мешкають східні народи (татари, турки, вірмени та ін.). Огляд сучасних українських публікацій вказаної тематики наведено в роботі Андрія Козицького [6, 387 – 397]. Разом з тим, у вітчизняній науковій літературі немає праць, присвячених життю та дослідженням В. Котвіча. Побіжні згадки про його роботу у Львівському університеті навів у своїй роботі Ярема Полотнюк [13, 126]. Польська історіографія представлена кількома статтями та опублікованими спогадами про В. Котвіча [1].

У цій статті ми ставимо завдання дослідити життя та наукову діяльність польського сходознавця Владислава Котвіча, який упродовж міжвоєнного періоду працював у Львівському університеті.

Майбутній сходознавець народився 20 березня 1872 р. на території тогочасної Віленської губернії в с. Оссово (тепер с. Осово Новогрудського району Гродненської області Білорусі) у

польській родині. У 1882 – 1890 рр. вчився в гімназії у Вільно (тепер Вільнюс, Литва), В. Котвіч вступив 1891 р. на відділення східних мов Санкт-Петербурзького університету. Обравши за науковий напрям філологію Далекого Сходу, він вивчав монгольську, маньчжурську та калмицьку мови. Викладачами В. Котвіча в університеті були знані російські сходознавці: синологи Сергій Георгієвський (1851 – 1893), Дмитрій Пещуров (1833 – бл. 1900) та Олексій Іванівський (1863 – 1903), монголіст Олексій Позднеев (1851 – 1920), дослідник калмиків Костянтин Голстунський (1831 – 1899). Завершивши з відзнакою 1895 р. навчання, В. Котвіч розпочав працю в 3-му (східному) відділі загальної канцелярії міністерства фінансів Російської імперії. Почавши свою кар'єру на посаді звичайного службовця, до 1917 р. він зумів піднятися до посади керівника відділу.

Працюючи в міністерстві фінансів, В. Котвіч не поривав наукових контактів із Санкт-Петербурзьким університетом. Ще 1895 р. він отримав стипендію для продовження наукових студій у галузі сходознавства. Від 1 липня 1900 р. як приват-доцент він викладав там монгольську та маньчжурську філологію. Згодом молодий учений опанував турецьку, тунгуську й корейську мови [15, 426]. Запрошення В. Котвіча до праці в університеті стало можливим тому, що саме в цей час кафедри монголістики та маньчжуристики були вакантними, і молодий учений де-факто їх очолив. Польський дослідник Владислав Калужинський підкреслює той факт, що поєднання В. Котвічем посад в університеті та в державній установі створювало сприятливі умови для наукових студій. Користуючись своїми зв'язками в міністерстві, науковець неодноразово зумів фінансово та організаційно підтримати важливі дослідницькі проекти, а з часом і самостійно їх ініціювати [Kałużyński S., 103]. Упродовж 1903 – 1918 рр. він був делегатом (членом) Російського комітету до справ досліджень Центральної та Східної Азії. Комітет фінансував експедиції та закордонні стажування для російських дослідників, публікував власні пресові видання “Протоколи” (“Протоколы”) та “Вісті” (“Известия”). Крім цього, В. Котвіч був обраний на посаду керуючого справами Бурятського комітету “Наран”, що займався виданням монгольських книг [Kopakow A., 259].

25 вересня 1917 р. Санкт-Петербурзький університет надав В. Котвичу посаду доцента. Восени 1920 р. учений був призначений першим директором новоствореного наукового навчального закладу – Петроградського інституту живих мов Сходу (згодом Ленінградський інститут живих мов Сходу). Окрім того, В. Котвич був включений до робочої групи, котра займалася створенням Науково-дослідного інституту порівняльної історії мов та літератур Сходу і Заходу.

У кінці 1922 р. В. Котвич вирішив виїхати на постійне місце проживання до Польщі. Мабуть бажаючи утримати досвідченого працівника, 10 грудня 1923 р. керівництво університету присвоїло йому звання професора, а вже під час перебування у Львові, в 1924 р. науковець був обраний членом-кореспондентом АН СРСР. Звання було присвоєно за дослідження історії стосунків Російської держави із ойротами [10].

У жовтні 1923 р. В. Котвич виїхав із Росії. На той момент він вже отримав запрошення на роботу від двох університетів – Львівського та Ягеллонського в Кракові. Обравши Львів, на початку 1924 р. учений розпочав викладання в університеті. Головним фактором, який сприяв прийняттю рішення про переїзд до Львова, було те, що саме тут активно розвивалися сходознавчі студії. Ще під час Першої світової війни у Львівському університеті була відкрита кафедра сходознавства. До її відкриття спричинився львівський amator-краєзнавець Ян Гжегожевський (1846 – 1922), який багато років звертався до представників австрійської влади із такою пропозицією. Відкриту у Львівському університеті 18 вересня 1918 р. кафедру сходознавства очолив відомий знавець індійської філології Анджей Гавронський (1885 – 1927) [1, 5, 27]. Через розпад Австро-Угорської імперії та початок українсько-польської війни 1918 – 1919 рр. кафедра змогла розпочати свою практичну діяльність лише 1920 р. На той час місто, як і вся Галичина, вже перебували в складі Польської держави. 23 лютого 1920 р. міністерство віровизнань та освіти Польщі іменувало А.Гавронського звичайним професором з викладання санскриту. Водночас у Львівському університеті почалось розширення сходознавчих студій [4, 223], [5, 216 – 217].

Не виключено, що на рішення В. Котвіча оселитися у Львові вплинув той факт, що в місцевому університеті вже працювали двоє його колег та друзів із колишнього Санкт-Петербурга – відомий антрополог Ян Чекановський (1882 – 1965) та історик Стародавнього світу Константи Хилінський (1881 – 1939) [12].

Демонструючи аскетичну неувагу до щоденного комфорту, В. Котвіч оселився у Львові в приміщенні, яке йому надали в головному корпусі Львівського університету (тепер вул. Університетська, 1). Незважаючи на те, що зазвичай викладачі львівських вищих шкіл володіли помешканнями або навіть власними будинками в престижних районах міста, аж до кінця свого перебування у Львові В. Котвіч не зробив жодних спроб покращити свої житлові умови. З іншого боку, проживання у головному корпусі університету давало змогу ученому проводити семінарські заняття для студентів безпосередньо у власному помешканні [25, 3 – 7].

24 березня 1924 р. В. Котвіч був призначений звичайним професором орієнталістичних наук та завідувачем кафедри орієнталістики I (Далекий Схід) [29, 58]. У рамках діяльності своєї кафедри В. Котвіч викладав монгольську, маньчжурську та згодом і перську мови. Крім філологічних лекцій учений також періодично готував спеціальні лекційні курси історичного характеру. Зокрема, 1928/1929 навчального року він прочитав спецкурси “Занепад Золотої Орди (XV ст.)” та “Великі Моголи в Індії” [13, 126].

Водночас із працею в університеті В. Котвіч активно зайнявся справами Польського орієнталістичного товариства, заснованого у Львові 1922 р. Від 1924 р. учений очолював Польське орієнталістичне товариство (з невеликою перервою в 1936 – 1937 рр.) аж до своєї смерті. Від 1931 р. товариство влаштовувало щорічні з’їзди польських орієнталістів. В. Котвіч брав активну участь у підготовці та проведенні перших семи з’їздів польських сходознавців (1931 – 1938) [14, 4 – 5], [28, 43]. Від 1927 р. В. Котвіч редагував друкований орган товариства “Rocznik Orientalistyczny” (“Орієнталістичний щорічник”). За його редакцією вийшло друком 12 томів цього видання (Т. III – XIV).

Значну увагу В. Котвіч приділяв редагуванню та виданню сходознавчих праць. Коли видання “Орієнталістичного щорічника” почало затримуватися через фінансові клопоти, за власні кошти В. Котвіч започаткував серійне видання “Collectanea Orientalia” (“Орієнталістична збірка”), що згодом стало офіційним виданням кафедри орієнталістики І Львівського університету. Упродовж 1932 – 1939 рр. вийшло 16 зошитів цієї серії.

Незважаючи на постійну викладацьку діяльність, значне організаційне та редакторське навантаження, В. Котвіч упродовж усього життя не полишав активних дослідницьких студій. Наукові інтереси ученого концентрувалися довкола проблем монголістики та алтаїстики. В. Котвіч володів монгольською (класичною та халхським діалектом), маньчжурською, калмицькою, перською, турецькою, корейською та кількома діалектами тунгуської мови. За оцінками польських повоєнних науковців “Наукова творчість Владислава Котвіча відрізнялася багатогранністю, скрупульозністю в підборі матеріалу та обережністю у висновках” [15, 426]. Російський дослідник Олександр Конаков писав: “характерними рисами наукового стилю вченого були логічність, прозорість, прониклива простота та виняткова старанність. Свої висновки він завжди базував на особисто перевірених та досліджених фактах” [Konakow A., 257].

На першому етапі своєї наукової діяльності учений підготував низку праць, що стосувалися окремих аспектів розвитку мов Далекого Сходу, згодом більше займався проблемами порівняльного мовознавства. Періодично науковець звертався до питань історії та культури степових народів Центральної Азії, а також історії сходознавства. Першою масштабнішою науковою роботою В. Котвіча стала граматики монгольської мови, яка була видана на основі курсу лекцій, які він читав 1900 – 1902 рр. у Санкт-Петербурзькому університеті [8]. Згодом учений видав також граматику калмицької мови [9].

Наукові дослідження в галузі монголістики стосувалися монгольської епіграфіки, діалекту жовтих уйгурів [18]. Матеріали для своїх робіт учений почав збирати під час подорожей до Монголії 1912 р. Крім цього він почасти використав матеріали зібрані Сергієм Маловим (1880 – 1957), Григорієм Потаніним

(1835 – 1920), Карлом Густавом Емілем Маннергеймом (1867 – 1951). Наслідком подорожі 1912 р. до Монголії стала публікація рунічного напису старотурецькою мовою у місцевості Іч Чошот в басейні р. Орхон. Обставини появи та зміст цієї старотурецької інскрипції були опубліковані ученим у спільній із А. Самойловичем праці в “Орієнталістичному щорічнику” [23]. В. Котвіч вивчав листування кінця XIII – початку XIV ст. монгольських ілханів Ірану із французьким королем Філіппом Красивим, різні варіанти тексту “Таємної історії монголів”. Бібліографічні студії ученого включали дослідження маньчжурських рукописів, які зберігалися на початок XX ст. у бібліотеках Москви та Ленінграда. На початку 1920-х рр. В. Котвіч склав повну бібліографію цих манускриптів, яка однак не була видана друком.

В. Котвіч здійснив чотири наукові експедиції до Калмикії (червень – жовтень 1894, травень – жовтень 1896, 1910 і 1917 рр.), підтримував товариські стосунки з провідними культурними діячами цього народу. Після проголошення 4 листопада 1920 р. Калмицької автономної області, науковець був запрошений до співпраці в налагодженні системи освіти калмицькою мовою. Його праці в галузі вивчення калмицької мови не втратили свого значення аж до кінця XX ст. [Konakow A.]. Серед публікацій В. Котвіча, присвячених історії та культурі калмиків, – видання народних загадок та прислів'їв [2]. Учений готував до друку калмицький національний епос “Джангаріада”, однак не зміг завершити праці. У кінці 1920-х рр. всі зібрані матеріали та підготовлені списки він передав одному зі своїх учнів С. Козіну (1879 – 1956), який здійснив публікацію пам'ятки [3]. У 1958 р. посмертно з'явилася невелика замітка В. Котвіча, присвячена калмицькому епосу [11].

В. Котвіч досліджував хронологію, що її використовували алтайські народи, походження “кам'яних баб” степових народів, історію поштового зв'язку та інші аспекти життя степових народів [19].

Особливу цінність мають праці ученого з історії сходознавства. Науковець приготував детальні біографічні дослідження присвячені польським мандрівникам та сходознавцям Едвардові Пекарському [21], Янові Потоцькому

[16], Антонію Мухлінському [20] та Юзефові Ковалевському [17]. Остання із публікацій з'явилася вже по смерті науковця. Рукопис В. Котвіча підготував до друку його учень Мар'ян Левицький (1908 – 1955).

Саме завдяки М. Левицькому по смерті В. Котвіча вийшла друком низка праць, яких учений не встиг видати за життя. Головною із посмертних публікацій ученого стала праця, присвячена проблемам вивчення алтайських мов. Робота була видана у Варшаві спочатку польською [26], а 1962 р. – у Москві російською мовою [7]. За оцінкою фахівців, праця В. Котвіча стала першою порівняльною граматику алтайських мов. До найважливіших ідей ученого належала пропозиція уважати підставою існування алтайської групи мов не генетичні, а типологічні зв'язки. На думку дослідника, взаємодія алтайських мов із монгольськими, тюркськими та тунгуськими через взаємопроникнення морфологічних та лексичних елементів спричинила зближення алтайських [Kałużyński S., 112 – 113].

Під час німецької окупації Львова В. Котвіч виїхав до Литви, де осів у околицях Вільнюса. Свої тогочасні наукові студії він присвятив написанню граматики литовської мови, яка була видана у Вільнюсі. Учений помер у Чорному Борі біля Вільнюса 3 жовтня 1944 р. Приватна бібліотека ученого, що налічувала близько 3 тисяч каталогізованих томів з галузі монголістики, маньчжуристики, мов Центральної Азії та Сибіру, яка залишалася у Львові й перебувала у власності родини науковця, в 1946 р. була вивезена до Польщі. [27, 293]. У 1964 р. донька В. Котвіча передала цю книгозбірню кафедрі філології народів Центральної Азії Варшавського університету [26, 358].

Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що упродовж своєї праці у Львівському університеті В. Котвіч створив потужний центр досліджень мов та культури Далекого Сходу. На початок Другої світової війни у Львові під керівництвом ученого відбувалося формування сходознавчої школи, яка, на жаль, не знайшла свого продовження в галицькій столиці в пізніші часи.

Розвиток сходознавства у Львові у міжвоєнний період залишається перспективним напрямком дослідження.

І. Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 5. – Спр. 334.

1. Див.: Cagaan Otgonsuch. Wzmianka o Władysławie Kotwiczu w poemacie mnicha buriackiego Agwaan-Chanczena // *Przegląd Orientalistyczny* (Warszawa). – 1997. – № 3 – 4. – S. 180 – 181; Kałużyński S. Władysław Kotwicz (na stulecie urodzin) // *Przegląd Orientalistyczny*. – 1972. – № 2. – S. 103 – 114.; Konakow A. Władysław Kotwicz jako badacz Kałmuków // *Przegląd Orientalistyczny*. – 1972. – № 2. – S. 257 – 263; Lewicki M. Władysław Kotwicz (20.III.1872 – 3.X.1944) // *Rocznik Orientalistyczny*. T. XVI. – Warszawa, 1953. – S. XI – XXIX; Zajączkowski A. Kotwicz Władysław // *Polski Słownik Biograficzny*. T. 14/1. – Wrocław; Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1968. – S. 507 – 508.
2. Калмыцкие загадки и пословицы. – С.-Пб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1905. – 124 с.
3. Козин С.А. Джангариада. Героическая поэма калмыков. Введение в изучение памятника и перевод торгутской его версии. – М.; Л.: АН СССР, 1940. – 252 с.
4. Козицький А. Ян Гжегожевський та його сходознавчі дослідження // Наукові зошити історичного факультету. Львівський національний університет ім. І. Франка. Вип. 4. – Львів, 2001. – С. 219 – 224.
5. Козицький А. Львівська орієнталістика кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. // Наукові записки університету “Острозька Академія”. Історичні науки. Вип. 2. – Острог, 2002. – С. 207 – 217.
6. Козицький А.М. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2004. – С. 387 – 397.
7. Котвич В. Исследование по алтайским языкам. – Москва: Иностранная литература, 1962. – 371 с.
8. Котвич В. Лекции по грамматике монгольского языка. – С.-Пб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1902. – 147 с.
9. Котвич В. Опыт грамматики калмыцкого разговорного языка. – Петроград: Новь, 1918. – 168 с.
10. Котвич В. Русские архивные документы по сношениям с ойратами в XVII и XVIII вв. // *Известия Российской Академии Наук*. Т. 13. Ч. I – III. – Петроград, 1921. – С. 791 – 822, 1071 – 1092, 1199 – 1214.
11. Котвич В.Л. Джангариада и джангарчи // *Филология и история монгольских народов*. – М.: Изд-во восточной литературы, 1958. – 348 с.
12. Лаврецький Р. Студії з давньої історії у Львівському університеті (1920 – 1939) // Наукові зошити історичного факультету.

Львівський національний університет ім. І. Франка. Вип. 7. – Львів, 2005. – С. 274 – 282.

13. Полотнюк Я. Сходознавство у Львівському університеті // Східний світ. – К., 1993. – № 2. – С. 124 – 133.

14. Czurzyk L. Historia polskiego Towarzystwa Orientalistycznego (Z okazji jubileuszu 60-lecia PTO) // Przegląd Orientalistyczny. – 1983. – № 1 – 4. – S. 3 – 9.

15. Korbecka M., Moszyńska I., Okruszko I. Prace polaków o ludach Azji // Przegląd Orientalistyczny. – 1959. – № 4. – S. 413 – 427.

16. Kotwicz W. Jan hrabia Potocki i jego podróż do Chin. – Wilno: Lux, 1935. – 28 s.

17. Kotwicz W. Józef Kowalewski orientalista (1801 – 1878). Wrocław: B. w., 1948. – 208 s.

18. Kotwicz W. La langue mongole, partée par les Ouigours Jaunes près de Kan-tcheouo – Kraków: Nakładem Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego, 1952. – 32 s.

19. Див.: Kotwicz W. O chronologii mongolskiej // Rocznik Orientalistyczny. T. II. – Lwów, 1920. – S. 220 – 239; Kotwicz W. Formules initiales des documents mongols aux XIII-e et XIV-e ss. // Rocznik Orientalistyczny. T. X. – Lwów, 1934. – S. 131 – 157; Kotwicz W. Quelques donn'ees nouvelles sur les relations entre les Mongols et les Quigours // Rocznik Orientalistyczny. T. II. – Lwów, 1920. – S. 240 – 247; Kotwicz W. Sur les Modes d'orientation en Asie Centrale // Rocznik Orientalistyczny. T. V. – Lwów, 1926. – S. 68 – 91.

20. Kotwicz W. Orientalista Antoni Muchliński. Życie i dzieła // Collectanea Orientalia. № 8. – Wilno, 1935. – 62 s.

21. Kotwicz W. Prace Edwarda Piekarskiego // Rocznik Orientalistyczny. T. VIII. – Lwów, 1929. S. 199 – 200.

22. Kotwicz W. Studia nad językami ałtajskimi // Przegląd Orientalistyczny. T. XVI. – 1953. – S. 1 – 314.

23. Kotwicz W., Samojłowicz A. Le monument turc d'Ikhe-khushotu en Mongolie centrale // Rocznik Orientalistyczny. T. IV. – Lwów, 1928. – S. 34 – 45.

24. Kronika Uniwersytetu Jama Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1923–1924 za rektoratu Prof. Dra. Juliusza Makarewicza. – Lwów: B. w., 1924. – 65 s.

25. Lewicki M. Orientalistyka lwowska przed pół wiekiem // Przegląd Orientalistyczny. – 1985. – № 1 – 4. – S. 3 – 7.

26. Reychman J. Losy księgozbiorów orientalistycznych w Polsce po II wojnie światowej // Przegląd Orientalistyczny. – Warszawa, 1968. – № 4. – S. 358 – 359.

27. Zajączkowski A. Wspomnienie o Marianie Lewickim // Przegląd Orientalistyczny. – 1956. – № 3. – S. 391 – 398.

28. Zajączkowski W. Orientalistyka polska w latach 1918 – 1968 // Przegląd Orientalistyczny. – 1970. – № 1. – S. 41 – 51.

Андрей Козицкий. Владислав Котвич и его востоковедческие исследования. В статье приведены малоизвестные факты из жизни и научной деятельности польского востоковеда Владислава Котвича (1887 – 1944). Ученый, принадлежавший к воспитанникам факультета восточных языков Санкт-Петербургского университета, на протяжении 1924 – 1939 работал во Львовском университете, где преподавал монгольский, маньчжурский и персидский языки, а также ряд курсов по истории народов Востока. Рассмотрены научные интересы исследователя, указаны важнейшие его публикации.

Ключевые слова: Владислав Котвич, Львовский университет, востоковедение.

Andriy Kozytsky. Wladyslaw Kotwicz and his Oriental Studies. The article deals with the life and the scientific activity of polish scientist, researcher of Orient Wladyslaw Kotwicz (1887 – 1944). This scientist graduated the faculty of the oriental languages in Sanct-Petersberg University, during 1924 – 1939 he worked in L'viv University, as the professor of Mongol, Manchjurian and Persian languages. As well he had several courses of the Eastern nations history. In the article withdrew scientific interests of W. Kotwicz and his main publications.

Key words: Wladyslaw Kotwicz, L'viv University, oriental studies.